

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО НАУКИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО И ИЗКУСТВОТА
КНИГА ПЕДАГОГИЧЕСКИ НАУКИ

Том 114

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF EDUCATIONAL STUDIES AND THE ARTS
BOOK OF EDUCATIONAL STUDIES

Volume 114

LIFE-EDUCATIONAL ORIENTATIONS OF THE MODERN FAMILY

RADOSLAV PENEV

*Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Faculty of Educational Studies and the Arts
Department “Preschool and Media Education”*

Abstract. In the terminological substantiation of the issue there are author’s definitions of the terms “family socialization and upbringing”, “model of parental behavior” and “formation of the ability for effective communication in the family”. On this basis, the study presents results, analytical characteristics and conclusions from a study of the orientations of parents of preschool children about the ideal and real projects for children’s development, the characteristics of children’s social behavior, life priorities of children and parents.

Key words: life-educational orientations of the parents; development projects; social behavior of the child; life priorities

ЖИТЕЙСКО-ВЪЗПИТАТЕЛНИ ОРИЕНТАЦИИ НА СЪВРЕМЕНОТО СЕМЕЙСТВО

РАДОСЛАВ ПЕНЕВ

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по науки за образованието и изкуствата
Катедра „Предучилищна и медийна педагогика“*

Резюме. В терминологичната обосновка на проблематиката са налице авторови дефиниции на понятията „фамилна социализация и възпитание“, „модел на родител-

ско поведение“ и „формиране на способност за ефективна комуникация в семейството“. Върху тази основа студията представя резултати, аналитични характеристики и изводи от изследване на ориентациите на родители на деца от предучилищна възраст относно идеалните и реалните проекти за развитието на децата, характеристиките на социалното поведение на децата, житейските приоритети на децата и родителите.

Ключови думи: жизнено-възпитателни ориентации на родителите; проекти за развитие; социално поведение на детето; житейски приоритети

УВОД

Разглеждайки родителите като партньори, европейската образователна стратегия издига тезата за преход от социална обвързаност към приоритетно участие на семейството във възпитателния процес. Съдържанието на позитивното възпитание на децата се определя от техните права, но и от правата на родителите, както и от правото на семейството да получава подкрепа от държавата при изпълнението на своите задължения. Възпитанието на децата е свързано с понятията „сътрудничество“ и „взаимодействие между детето и родителите“, както и с това доколко и как родителите възприемат самооценността на детството, осигуряват среда за развитие на способностите, грижа и емоционална топлина и поставят рамки, в които децата се чувстват сигурни и се развиват по най-добрия начин.

„Позитивното семейно възпитание означава, че родителите трябва преди всичко да се грижат за благополучието на децата и да ги възпитават по такъв начин, че децата да постигнат най-високи резултати в отношенията в семейството, в детската градина и училището, с приятелите и в обществото. Тези резултати се постигат, когато родителите се отнасят към децата с топлина и подкрепа, отделят им много време, разбират потребностите и поведението им, очакват от тях да следват установени правила, поощряват откритото общуване и реагират при нарушаване на дисциплината, обяснявайки възможните последствия, вместо да прибегват до сурови наказания“ (Препоръка на Комитета на министрите на страните – членки на Европейския съюз, относно политиката за стимулиране на позитивното семейно възпитание, 2006: 5).

Качеството на съвременното българско образование зависи до голяма степен от съответствието му с европейския образователен модел, визиращ философията и стратегическите послания на процеса „Учене през целия живот“ – усвояване на редица ключови компетентности с цел оптимизация на образователните постижения на подрастващите, актуално социално-личностно развитие в периода на детството и перманентна професионална пригодност (Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 23 април 2008 г. за създаване на Европейска квалификационна рамка за обучение през целия живот). Тази актуална мисия е отразена като целева ориентация в Закона за

предучилищното и училищното образование в съответствие с Европейската референтна рамка за ключовите компетентности за учене през целия живот, дефинирани като „взаимозависими знания, умения и нагласи или отношения, необходими за личностното развитие на индивида през целия живот, за изграждането на активна гражданска позиция и участие в социалния живот, както и за пригодността му за реализация на пазара на труда, определени на национално равнище“ (Закон за предучилищното и училищното образование. Допълнителни разпоредби, § 1, 12). В този план Препоръката на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 г. акцентира върху насърчаването на участието на всички заинтересовани лица, включително и семейството като социален партньор на образователните институции, за осигуряване на качеството на образованието и обучението (Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември, 2006: 8).

Стратегията на този концептуален модел като проекция в българската обществена реалност е свързана с ролята на семейството като възпитателна среда и е отразена в Закона за предучилищното и училищното образование (2015), чиито основни приоритети акцентират върху създаването на условия и предпоставки за отговорно участие на семейството в живота на образователните институции чрез активно сътрудничество и конструктивен диалог.

В този контекст съвременната визия за ролята и значението на фамилната констелация като възпитателен субект изразява посланието за мисията ѝ на социален еталон в усвояването на ценности, норми и модели на поведение и на посредник, филтър, коректив и медиатор между детето и външния свят. Възприемайки непосредственото влияние на семейната среда, детето акумулира устойчив социален опит, който продължава да развива както самостоятелно, така и за дълъг период от време чрез отношенията с родителите си.

Тази специфична отразителност е особено актуална за периода на детството, защото развитието в този възрастов диапазон предполага разширяване на контактите със социалното обкръжение и съответно на възможностите за пълноценно и разностранно общуване. Налице са нови модели, освен родителите, за подражание и идентификация, процесът на социално научаване се развива в план на опити за моделиране на социалните взаимоотношения. Емоционалните и когнитивните потребности, развитието на самосъзнанието и личността изискват адекватно и значимо присъствие на родителя в света на детето, защото именно в детството социалната ситуация на развитието изразява най-ярко ролята на семейството като основен възпитателен субект.

Резултатите и аналитичните характеристики в студията са част от експериментално изследване, реализирано в рамките на проектите „Виртуалните послания, децата и родителите“ и „Виртуалните персонажи и мотивацията на децата“ в рамките на Фонд „Научни изследвания“, СУ „Св. Климент Охридски“.

Авторът на студията, спазвайки коректно клаузите на договорите по проектите, изказва благодарност на ръководствата на ФНИ, СУ „Св. Климент Ох-

ридни“ и ФНОИ за оценката на значимостта им, тяхното одобрение и финансирането на реализацията им.

ТЕРМИНОЛОГИЧНА ОБОСНОВКА НА ПРОБЛЕМАТИКАТА

Възпитателната функция на семейството се опосредства от фамилените отношения, които се отличават с висока емоционална наситеност и интензивност. Първообразът на позитивни и негативни еталони на общуване е фамилната среда, защото именно в нея децата „получават“ своите първи житейски „уроци“ по вербална и невербална комуникация, които се транслират в отношенията с връстниците и възрастните. Качеството на общуването между референтния възрастен и детето изгражда типа (равнището) на привързаност между тях (Ainsworth, 1979; Bowlby, 2003; Drakers, 2011). Надеждната, амбивалентна или избягваща привързаност става характеристика не само в отношенията между родителите и децата, но впоследствие се транслира в по-широкия кръг отношения и като проекция – във взаимоотношенията с бъдещите деца.

Представената в увода актуалност на проблема е насока за терминологична обосновка на изследваните феномени, свързана с дефиниране на понятията относно процеса на семейно възпитание и педагогическото образование на родителите.

Фамилна социализация и възпитание

Семейството е основният информационен носител на глобалния свят на възрастните в периода на детството и най-референтната група, изграждаща отношението на детето към света. Именно то реализира ранната социализация, т.е. чрез фамилната констелация децата усвояват отрано компонентите на културата на обществото, традициите на семейната общност и първичните модели на общуване, които влияят върху развитието им, обуславят социалните контакти с другите и определят позициите им в бъдещи социални групи.

Ето защо в понятието „фамилна социализация и възпитание“ влягаме смисъл, изразяващ базисната роля на семейството за:

→ *Задаване на глобална визия към социума* и неговите обществени разновидности в контекста на възприемането му от детето като (без)опасна среда за обитаване, ценностни ориентации и възможности за просперитет и бъдеща реализация;

→ *Моделиране на стереотипи на отношения с другите*, свързани с поведенческите характеристики на просоциалното, апетентното, асертивното или деструктивното и аверсивното поведение;

→ *Възпитание на характера като социален феномен от гледна точка на приемането и съобразяването с основните потребности на детето*: чувство за принадлежност и значимост; усещане за способност – противопоставяне

на проблемите и предизвикателствата; необходимост от свободна воля и приложение на собствените сили; усещане за лично въздействие върху живота и значимост – осмисленост на съществуването, влияние и отговорност; вътрешноличностни умения – самооценка, самоконтрол, самодисциплина; необходимост от междуличностни отношения – общуване, сътрудничество, споделяне; реализация на органически умения – реактивност към ограниченията и последиците чрез отговорност, приспособимост и почтеност; способност за разсъждаване – вземане на решения на базата на морални принципи и разум;

→ *Изграждане на стойностни социални умения*: коопериране и избягване на изолация; влизане в различни социални роли; увереност в собствените възможности и компетенции, възприемане на грешките като възможност за потенциален просперитет; отстояване на мнение и личностна автономия; умения за вербална и невербална комуникация; уважение към другите; умения за споделяне, определяне, назоваване и изразяване на чувствата; социална ангажираност – чувство за общност, откровена загриженост за другите и околната среда, искрено желание за обществен принос чрез действия и прояви на уникално жизнено присъствие.

Модел на родителско поведение

Класификациите, представящи спецификата на фамилните интеракции, акцентират върху два основни компонента, характеризиращи моделите на родителско поведение. От една страна, като централна характеристика се представя емоционалната подкрепа, която се свързва с любовта и доверието към детето, радостта и удоволствието от общуването с него, поддържането на безусловното приемане и признаването на правото на собствена индивидуалност и неповторимост. От друга, реализацията на родителската функция предполага наличието на изисквания и контрол върху поведението на детето – равнище на родителска власт.

Например според Schneider (2000) общуването родители–деца може да се рамкира в следните пет хипотетични модела на родителско поведение: власт на възнаградението – детето се награждава и съответно наказва за определено поведение; власт на принудата – жесток контрол върху поведението на детето; власт на експерта – основана на високата компетентност на родителя в сравнение с детето; власт на авторитета – уважение към родителя, образец на поведение; власт на закона – единствената форма на извънличностна власт, свързана с родителя, носител на просоциално поведение.

Еманация на приложната реализация на посочените характеристики е технологията за общуване с детето. Поощряването на „срегулирането“ (развитие на чувството за разделена отговорност между родителите и децата) е удачна форма за сътрудничество, обсъждане на лични и семейни проблеми и

решаването им и в крайна сметка – на развитие на отговорност и на саморегулируемото поведение.

Общуването от „позицията на силата“ затруднява интернализацията на социалните норми и механизмите за самоконтрол. В резултат, могат да възникнат различни типове проблемно поведение на детето, които са индиректни модели на родителско поведение: потребност от внимание в резултат на липсата на емоционално благополучие и отхвърленост от живота на семейството; потребност от прекомерно внимание – детето иска да е „център“ на Вселената; стремеж към налагане – изпитва потребност от значимост; борба за надмощие, резултат от прекомерна родителска власт и грижа; стремеж към отмъстителност, породен от развод, ревност между сиблингите, конфликти между родителите...; симулирана неспособност, загуба на вяра в собствените сили, породена от неуспехи и неадекватно отношение на родителя към тях (Ginot, 1988; Dobson, 1996; Nelson, 2000; Gippenreiter, 2007).

Това означава, че моделите на родителско поведение (възпитателните стилове) оказват съществено влияние в процеса на формиране на личността на детето, защото изразяват закономерностите на възпитателния процес в семейството, свързани с реализацията на възпитателните ориентации на родителите в практиката на семейното възпитание.

В дефинитивен план характеризираме понятието като хипотетичен конгломерат, съдържащ и представящ ориентациите и нагласите на родителите и спецификата на общуването с децата от гледна точка на технологията на възпитателното влияние (позитивни и негативни характеристики, проблеми, алтернативи, възможности за оптимизация).

В конкретика, позитивният (адекватният) модел на родителско поведение включва следните критерии:

→ *Перцептивни критерии: възпитателни ориентации и възприемане на детето:*

- Детето е активен субект във фамилията и обществен просперитет;
- Усет към детството: всяко дете е неповторимо и уникално; възприемане на нестандартността на детето като норма;
- Детето възприема и оценява света по различен от възрастния начин;
- Отговорност в отглеждането и развитието;
- Приемане на реалността на собствените негативни чувства към детето;
- Познания за детското развитие и скритите взаимоотношения в общуването;
- Баланс между любов и дисциплина;
- Готовност за взаимен компромис, тушираща огорченията в децата и родителите.

→ *Технологични критерии: актуалност (действителност) на възпитателното влияние:*

- Спазване на смисъла и правилата в изкуството за общуване;
- Диференциран подход към конкретната възпитателна ситуация;
- Търпимост и демократични ограничения, в рамките на които детето изпитва свобода;
- Отказ от войнстваща морализация, контрол без натякване;
- Съобразяване с потребностите и интересите на детето, съчувствие и разбиране;
- Логично мислене и хумор във възпитанието;
- Самоконтрол в подаването на информацията и управление на отношенията;
- Организация на дейностите в семейството като игра;
- Демонстрация на позитивни личностни образци за подражание и идентификация.

Формиране на способност за ефективна комуникация

Общуването е изключително важен процес за всеки човек и конкретно за всяко дете, като се имат предвид активността му в опознаването на света, потребността от личностно присъствие, самоутвърждаването и себедоказването в социума, първообраз на който е семейната констелация. Междудуличностното общуване в семейството е ключов момент във фамилната жизнена дейност и определя нейното функциониране и ефективност.

Общуването в семейството има различни функции в сравнение с другите видове човешко общуване, предмет на социалната психология, защото става дума за специфични интеракции – между съпрузите (партньорите), родителите и децата, сиблингите – които оказват огромно влияние върху характера и развитието на всяко дете.

За разлика от деловите и социалните контакти, които предполагат определена регламентация на отношенията, фамилното общуване не се ограничава от рамки и твърди правила, т.е. в него се използва особен „семеен език“ – определени, съгласувани и лесно разпознаваеми символи, традиции и норми, възгледи, мимики, жестове, пози, реликви-предмети, свързани със знакови събития, изпълняващи важната роля за стабилизиране на семейните отношения, формиране на семейното самосъзнание и задаване нормативността на семейния живот. Според Schneider „семейните отношения са сложен феномен, сложна психическа реалност, включваща митологичните и съвременните равнища на съзнанието, индивидуалните и груповите, онтогенетичните, социогенетичните и филогенетичните основания“ (Schneider, 2000: 9).

Позитивните и негативните критерии на интеракциите в семейството са свързани с: равнище на сходство на семейните ценности; функционално-ролева съгласуваност – равнище на взаимно разбиране, взаимопомощ, взаимно доверие и търпение; социално-ролева адекватност – равнище на реализация

на вътрешносемейните очаквания към членовете; емоционална удовлетвореност – равнище на взаимно приемане и уважение; степен на адаптивност в семейните отношения; идентичност и стабилност на семейството – равнище на обединение на членовете и самосъзнанието на всеки от тях – „Ние“ и „Аз“ (Torokhtiy, 2018).

Семантиката на понятието „формиране на способност за ефективна комуникация“ означава взаимно дешифриране на кодовете за общуване чрез умение на родителя да вникне в чувствата на детето и да му помогне да ги разбере и изрази.

Конкретно това предполага обучение на детето във: разпознаване на чувствата (емоциите са нещо нормално); изразяване на чувствата (външната изява на емоциите има значение, защото тя може да бъде неуместна или уместна и съответно болезнена или не за другите).

В този план моделът на родителско поведение като предмет на внушение и обект на подражание трябва да включва не само образци на адекватна лингвистична комуникация, но и „езика на тялото“, т.е. несловесната комуникация, която децата разпознават особено добре: зрителният контакт „очи в очи“ (обикновено родителите го прилагат само когато са ядосани); жестовете и позицията на тялото (ефективното общуване изисква „снижаване“ до ръста на детето, скръстените ръце или кръстосаните крака са знаци за неконтактност или враждебност); интонацията (тя изразява злоба или обич); изражението на лицето и физическият контакт (те са симптоми за отношението на родителя към детето).

ПРОГРАМНА ОРИЕНТАЦИЯ И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Цел: Проучване на житейско-възпитателните ориентации на съвременното българско семейство с деца от предучилищна възраст

Обект: Състоянието и перспективите в ориентациите на фамилната констелация към възпитателните интеракции с децата

Предмет: Възможностите за стимулирането на позитивното родителство като фактор, процес на развитие и възпитателна система за ефективно влияние и стимулиране на общуването „родители – деца“

Изследването се осъществи в периода 05.2018 – 09.2019 в 31 детски градини в страната с 9146 родители на деца от предучилищна възраст.

В изследването като координатори участваха 3 областни експерти по предучилищно образование, 31 директори, 2 педагогически съветници и 6 учители от детски градини в страната, както и 10 студенти от СУ „Св. Климент Охридски“: специалности „Предучилищна и начална училищна педагогика“ и „Предучилищна педагогика и чужд език“, Факултет по науки за образованието и изкуствата, и специалност „Педагогика“, Факултет по педагогика.

В изследването като анкетъори участваха 265 учители от детски градини в страната.

МЕТОДИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

За реализация на поставената цел обекта и предмета на изследването на житейско-възпитателните ориентации на съвременното семейство приложихме като основен *анкетния метод*, а като допълнителни методи бяха ситуирани *наблюдението* и *беседата* на координаторите и анкетъорите с респондентите преди, по време и след попълване на анкетните карти. Инструкцията изискваше съвременното попълване на анкетните карти на място от гледна точка на възможностите за подпомагане и диалог в контекста на тяхната тематична ориентация.

Анкетната карта за родители включва следните показатели:

Социологическия профил на респондентите

- Пол, възраст и етнически произход на родителите;
- Образование на респондентите: основно; средно; полувисше (колеж); висше; без образование;
- Професионална ангажираност на респондентите: в държавния сектор; в частния сектор; безработен (безработна);
- Специфика на населеното място: столица; голям град (население над 100 000 души – Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Стара Загора); средно голям град (от 20 000 до 100 000 души); малък град (до 20 000 души); село;
- Структура на семействата и раждаемост (брой на децата);
- Брой, пол и възраст на детето (децата), посещаващи детска градина;
- Вид детска градина – общинска или частна.
- *Проекти (идеален, реален) за формиране на личностни качества в семейството.*

Процедура: Респондентите избират до осем качества от предложените трийсет и три в два варианта: желани за формиране (идеален проект); изградени качества (реален проект).

Класификация: В зависимост от изборите качества могат да бъдат класирани в контекста на индивидуалните си стойности като значими и маловажни, както и като групови проекти за развитието на децата от гледна точка на преобладаването на качества от определени групи.

Сравнителен анализ: Изборите на респондентите дават възможност за съпоставяне на идеалния и реалния проект и като индивидуални предпочитания, и като групови стойности.

Групова систематизация на качества

1. Качества, които определят бъдещата жизнена позиция (*Бъдеща жизнена позиция*): № 25 – отговорност; № 16 – честност; № 8 – целенасоченост; № 22 – родолюбие; № 23 – толерантност; № 18 – солидарност с целите на семейството; № 21 – солидарност с целите на групата от връстници.

2. Качества, изразяващи нагласата към дейност, предпоставка за ориентация към ученето (*Нагласа към дейност*): № 12 – трудолюбие; № 32 – самостоятелност; № 15 – оригиналност; № 1 – любознателност; № 33 – самоконтрол; № 19 – дисциплинираност; № 20 – стремеж към себедоказване.

3. *Волеви качества на личността*: № 6 – настойчивост и упоритост; № 4 – организираност; № 31 – решителност; № 28 – съдържаност и търпение; № 13 – оптимизъм; № 27 – самоувереност; № 10 – борбеност.

4. *Хуманистични качества*: № 30 – отзивчивост; № 24 – скромност; № 11 – уважение към възрастните; № 5 – справедливост; № 7 – грижа за другите / алтруизъм/.

5. *Комуникативни свойства и умения*: № 29 – общителност; № 9 – учтивост; № № 26 – адаптивност; № 2 – контактност; № 14 – чувство за хумор; № 3 – агресивност; № 17 – конфликтност.

→ *Характеристика на социалното поведение на децата от предучилищна възраст*

Процедура: Респондентите определят (избират) всяка характеристика в социалното поведение на детето си като присъща или несъществена за него.

Класификация: В зависимост от изборите характеристиките на социалното поведение на децата от предучилищна възраст могат да бъдат класирани в контекста на индивидуалните си стойности като присъщи и несъществени, както и като групови проекти за социалното поведение на децата.

Групова систематизация на характеристиките.

А. Асертивно (пряко, открито, общително) поведение – характеристики № 7, 11, 15.

Б. Аверсивно поведение (необщителност, страх, тревожност, стремеж към уединение) – характеристики № 9, 10, 12.

В. Апетентно поведение (търсещо, целенасочено, силно вариативно, активност, симпатия, благоразположение) – характеристики № 4, 13, 14.

Г. Просоциално поведение (стремеж към помощ, полезност, спазване на социалните норми) – характеристики № 1, 2, 6.

Д. Конфликтно и агресивно поведение – характеристики № 3, 5, 8.

Характеристики на социалното поведение на децата

1. Проявява стремеж към помощ на другите. 2. Проявява отговорност. 3. Проявява капризност и раздразнителност. 4. Проявява симпатия и благоразположение към другите хора. 5. Проявява стремеж към налагане и доминиране над другите. 6. Спазва нормите на поведение. 7. Проявява емоционалност в

общуването с другите. 8. Проявява конфликтност и агресивност. 9. Проявява стремеж към уединение. 10. Проявява плахост и нерешителност. 11. Проявява доверчивост и откритост към другите. 12. Проявява тревожност. 13. Проявява любознателност и активност. 14. Умее да променя поведението си в зависимост от ситуацията. 15. Държи се естествено към другите.

– *Житейски приоритети на родителите и децата*

Процедура: Респондентите избират по един възможен отговор в определянето на собствения житейски приоритет и този на детето (децата) си.

Житейски приоритети: сентенции /показатели/

1. Чувствам се най-добре (най-много се харесвам), когато аз и близките ми живеем в състояние на душевен и физически комфорт! Чувствам се най-зле (най-малко се харесвам), когато има напрежение, болка и стрес! – Комфорт/Удобство.

2. Чувствам се най-добре, когато нещата са подредени и организирани, а аз контролирам себе си и ситуацията! Чувствам се най-зле, когато изпитвам срам, унижение или ме критикуват за нещо, което по моя преценка е трябвало да зная или направя! – Контрол.

3. Чувствам се най-добре, когато мога да доставя удоволствие на другите и да избегна конфликтите, за да направя живота приятен! Най-зле се чувствам, когато ме отхвърлят, изоставят или изолират и когато не мога да се справя с трудна ситуация! – Сервилност/Харесване.

4. Чувствам се най-добре, когато постигам нещо и когато съм най-добрият! Чувствам се най-зле, когато реша, че съм без стойност, незначителен и глупав! – Значимост/Превъзходство.

ОПИСАНИЕ И АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Социологически профил на респондентите

Таблица 1. Социологически профил на респондентите

Показатели	Резултати, %					
	1	2	3	4	5	6
Пол 1. Мъже; 2. Жени	42,5	57,5				
Възраст 1. До 25 г.; 2. 25-30 г.; 3. 30-35 г.; 4. 35-40 г.; 5. 40-45 г.; 6. + 45 г.	4,7	47,8	35,1	8,2	3,0	0,3
Семеен статус 1. Женен/омъжена; 2. Съвместно съжителство без брак; 3. Разведен/а; 4. Неженен/неомъжена; 5. Вдовец/вдовица	72,4	21,4	4,0	1,9	0,3	
Брой на децата 1. 1 дете; 2. 2 деца; 3. 3 деца; 4. повече от 3 деца. 5. средна раждаемост – 1,65	54,4	30,5	9,6	5,5		
Образование 1. Основно; 2. Средно; 3. Полувисше/колеж; 4. Висше; 5. Без образование	16,9	50,0	5,7	25,4	2,0	
Професионална ангажираност 1. Държавен сектор; 2. Частен сектор; 3. Безработни.	27,7	54,8	17,3			
Етнически прозход 1. Български; 2. Турски; 3. Ромски. 4. Друг.	76,5	12,0	11,3	0,2		
Населено място 1. Столица; 2. Голям град/над 100 000 души/; 3. Средно голям град/20 000 – 100 000 души/; 4. Малък град; 5. Село	37,4	20,6	17,2	11,0	13,8	
Възраст на децата, посещаващи детска градина 1. 2 години; 2. 3 години; 3. 4 години; 4. 5 години; 5. 6 години; 6. 7-8 години	1,9	12,5	16,8	21,2	19,3	18,3

Социологически профил на респондентите – характеристики и специфики

→ Обект на изследване са житейско-възпитателните ориентации на младото нуклеарно семейство с нормални възрастови различия между мъжете и жените.

→ Преобладаващата част от анкетираните родители са на възраст от 25 до 35 години (общо 82,9%), предимно със средно (50,0%) и висше образование (25,4%) и с професионални ангажименти в частния (54,8%) и държавния (27,7%) сектор. Прави впечатление високият процент на безработица сред родителите – 17,3%, приоритет на живеещите в по-малките населени места.

→ Жените (57,5%) са повече от мъжете (42,5%), но относително малката разлика в процентно отношение дава възможност за профилна диференциация на маскулинност и феминност като сравнителен анализ на резултатите, още повече че в практиките от анкетните проучвания на семействата почти винаги участват майките и в значително по-малка степен – бащите.

→ В сравнителен план жените са по-млади от мъжете, като тази констатация важи особено за възрастта от 25 до 30 години (53,7% срещу 40%), докато във възрастта от 30 до 35 години е налице изравняване на процентното съотношение на респондентите (37,4% от всички анкетирани са мъже и 33,5% – жени).

→ Дамите са и с по-висока степен на образование и са повече ангажирани в държавния сектор, но същевременно процентът на безработица при тях е по-висок. Съответно около половината от респондентите от мъжки пол имат средно образование и са професионално ангажирани повече в частния сектор, отколкото жените.

→ Разпределението на респондентите като процентни етноспецифики се доближава до официалните данни на Националния статистически институт за етническия произход на населението на България: българи – 76,5%; турци – 12,0%; роми – 11,3%; други – 0,2%.

→ Структурните характеристики на фамилната констелация като брой на децата показват преобладаването на семействата с едно дете (54,4%) и две деца (30,5%).

→ Сравнително високият коефициент на репродуктивност на семействата е свързан с броя на децата при ромите.

→ В контекста на населеното място малко повече от половината респонденти живеят в столицата и големите градове на Република България (58,0%), а останалите – в по-малки населени места – 17,2% в средно големи градове, 11,0% – в малки градове, 13,8% – в села.

→ Преобладаващата част от анкетираните живеят на семейни начала, като формите на връзката включват брака (72,4%) и съвместното съжителство без брак (21,4%), характерно повече за представителите на ромския етнос. Много малка част от тях са неженени/неомъжени (4,0%) и разведени (1,9%).

→ Семейният статус на родителите в двете основни форми на съжителство (с брак и без брак) не оказва съществено влияние върху наличието или липсата на конфликти в семейството и агресивни прояви на децата, което означава че спецификата на семейството като фактор за провокиране или превенция на евентуално агресивно поведение трябва да се търси във взаимоотношенията между родителите и децата.

Проекти (идеален, реален) за формиране на личностни качества в семейството

Проектите за актуалните личностни качества, които трябва да притежава съвременното дете, са логично следствие от проектите за целите на възпитание в предучилищна възраст. Те изразяват потребността на семейството за отъждествяване процеса на развитие на детето с житейските ориентации на родителите.

„Проекцията на развитието в рамките на собствения личностен просперитет“ е базисна характеристика на възпитателното влияние, реализираща се както чрез житейския опит, така и чрез несъзнателни решения, включващи желанията, неосъществените мечти и амбициите на родителите.

Ориентациите на респондентите за „Идеалния проект на личността“ (желанията за формиране личностни качества) и „Реалния проект на личността“ (изградените личностни качества), както и степента на съвпадение (разминаване) между конкретни качества в двата проекта са отразени в табл. 2.

Таблица 2. Проекти на личностни качества – влияние на семейството

Ориентации на респондентите / Избори, %		Групи качества	Реален/Изградени качества
Идеален/Желани качества	Маловажни качества		
Значими качества Честност – 42,7 Отговорност – 70,8	Маловажни качества Толерантност – 15,5 Родолюбие – 14,8 Целенасоченост – 13,2 Солидарност с целите на семейството – 8,2 Солидарност с целите на групата от връстници – 1,8	Жизнена позиция	Маловажни качества Значими качества Честност – 49,7
Любознателност – 65,8 Самостоятелност – 63,4 Трудолюбие – 50,7	Стремеж към изява – 5,5 Оригиналност – 9,7	Нагласа към дейност	Любознателност – 63,5 Самостоятелност – 50,6 Самоконтрол – 5,3
Организираност – 72,9 Настойчивост и упоритост – 59,1 Борбеност – 58,9 Самоувереност – 52,7	Сдържаност и търпение – 15,0	Волеви качества	Борбеност – 31,4 Самоувереност – 25,6
Справедливост – 56,2	Грижа за другите – 9,0 Скромност – 6,5 Отзивчивост – 6,1	Хуманистични качества	Отзивчивост – 10,5 Скромност – 9,4
Общителност – 63,7	Адаптивност – 13,2 Агресивност – 0 Конфликтност – 0,9	Комуникативни умения	Контактност – 61,5 Общителност – 55,6 Учтивост – 52,6

Забележка: Сборът на процентите в ориентацията е повече от 100%, защото условията да изберат до осем качества и в двата проекта на личността.

Проекти на личностни качества – характеристики и специфики

Сумарните избори на респондентите за значимите личностни качества, които искат да притежават техните деца, извеждат на преден план следните ориентации: организираност; честност; отговорност; любознателност; самостоятелност; трудолюбие; настойчивост и упоритост; контактност; борбеност; справедливост; самоувереност.

Интерпретацията на ориентацията като групова принадлежност е свързана с избор на качества от различни групи, но водещи са волевите качества, качества, определящи бъдещата жизнената позиция, и качества, изразяващи нагласата към дейност.

Сумарните идеални ориентации на респондентите относно маловажните личностни качества са свързани със следните избори: агресивност; конфликтност; солидарност с целите на групата от връстници; стремеж към изява; отзивчивост; скромност; грижа за другите; солидарност с целите на семейството; оригиналност; целенасоченост; адаптивност; родолюбие, сдържаност и търпение; толерантност.

Няма съществени разлики като полова диференциация, а груповият израз на „Идеалния нежелан проект на личността“ се свързва с качества, определящи бъдещата жизнената позиция, качества, изразяващи нагласата към дейност, хуманистичните качества и комуникативните свойства и умения.

Изборите на родителите извеждат следните изградени в семейната среда качества: любознателност; контактност; общителност; учтивост; самостоятелност; честност; уважение към възрастните.

Няма съществени разлики в ориентацията на мъжете и жените, а груповият израз на „Реалния проект на личността“ е свързан с комуникативните свойства и умения, хуманистичните качества и качества, изразяващи нагласата към дейност.

Ориентацията на анкетираните спрямо качества от „Реалния проект на личността“, които не са изградени в семейството поради неумение или защото са маловажни за родителите, са свързани със следните ориентации: агресивност; конфликтност; солидарност с целите на групата от връстници; целенасоченост; сдържаност и търпение; оптимизъм; самоконтрол; родолюбие; решителност; стремеж към изява; оригиналност; солидарност с целите на семейството; толерантност.

Няма различия в контекста на половата диференциация, а груповият еквивалент е свързан с волевите качества на личността, качества, определящи бъдещата жизнена позиция, комуникативните умения и качества, изразяващи нагласата към дейност.

В „Идеалния проект на личността“ съществуват различия в процентното ранжиране на определени качества и съответно в ориентацията към групи качества като полова диференциация.

– Мъжете показват значително по-високи предпочитания към качествата любознателност и контактност, докато за жените значително по-желани за формиране са качествата борбеност, самоувереност, настойчивост и упоритост.

– Приоритети в идеалните групови проекти на мъжете са качествата, изразяващи нагласата към дейност, докато за жените това са волевите качества на личността.

– Високият маскулинен избор извежда качеството „контактност“ като значима ориентация за целия контингент респонденти.

– Същата констатация може да се направи и за качествата „самоувереност“, „настойчивост и упоритост“ и „борбеност“, само че като значими феминни предпочитания.

Представи на социалното поведение на децата от предучилищна възраст

Проектите на родителите за социалното поведение на детето включват избори на твърдения, свързани със следните показатели (видове поведение): асертивно (пряко, открито, общително) поведение; аверсивно поведение (необщителност, страх, тревожност, стремеж към уединение); апетентно поведение (търсещо, целенасочено, силно вариативно, активност, симпатия, благоразположение); просоциално поведение (стремеж към помощ, полезност, спазване на социалните норми); конфликтно и агресивно поведение.

Таблица 3. Характеристика на социалното поведение на детето

<i>Твърдения</i>	<i>Ориентации – „По-скоро Да“ / Избори, %</i>		
	Всички	Мъже	Жени
1. Проявява стремеж към помощ на другите.	78,6	78,1	79,2
2. Проявява отговорност.	55,9	57,3	54,4
3. Проявява капризност и раздразнителност.	46,1	41,2	51,0
4. Проявява симпатия и благоразположение към другите хора.	81,8	88,4	75,2
5. Проявява стремеж към налагане и доминиране.	40,0	34,5	45,5
6. Спазва нормите на поведение.	75,3	72,7	77,9
7. Проявява емоционалност в общуването с другите.	72,0	68,2	75,8
8. Проявява конфликтност и агресивност.	11,0	12,7	9,4
9. Проявява стремеж към уединение.	16,3	14,5	18,1
10. Проявява плахост и нерешителност.	22,6	20,9	24,2
11. Проявява доверчивост и откритост към другите.	75,6	82,0	69,1
12. Проявява тревожност.	21,0	21,8	20,1
13. Проявява любознателност и активност.	94,3	97,3	91,3
14. Умее да променя поведението си в зависимост от ситуацията.	57,0	62,0	52,0
15. Държи се естествено към другите.	94,0	95,5	92,6

Забележка: Условието е анкетираните да отговорят на всички предложени твърдения.

Социално поведение на децата – характеристики и специфики

Сумарните избори на респондентите извеждат следните позитивни характеристики в социалното поведение на детето от предучилищна възраст:

- Проявява любознателност и активност – 94,3%;
- Държи се естествено към другите – 90,0%;
- Не проявява конфликтност и агресивност – 89,0%;
- Не проявява стремеж към уединение – 83,7%;
- Проявява симпатия и благоразположение към другите хора – 81,8%;
- Не проявява тревожност – 79,0%;
- Проявява стремеж към помощ на другите – 78,6%;
- Не проявява плахост и нерешителност – 78,4%;
- Проявява доверчивост и откритост към другите – 75,6%;
- Спазва нормите на поведение – 75,3%;
- Проявява емоционалност в общуването с другите – 72,0%.

Проблематичните ориентации с липса на категорични избори са свързани със следните характеристики:

- Проявява капризност и раздразнителност (По-скоро „да“ – 46,1%);
- Проявява стремеж към налагане и доминиране над другите (По-скоро „да“ – 40,0%);
- Проявява отговорност (По-скоро „да“ – 55,9%);
- Умее да променя поведението си в зависимост от ситуацията (По-скоро „да“ – 57,0%).

Налице е следната динамика в изборите на респондентите като полова диференциация:

Сходни в процентно отношение ориентации на мъжете и жените:

- Характеристики на апетентното поведение – любознателност и активност;
- Характеристики на просоциалното поведение – стреми се да помага, спазва нормите на поведение;
- Характеристики на асертивното поведение – емоционалност, естественост;
- Липса на характеристики на аверсивното поведение – уединение, плахост и нерешителност, тревожност;
- Липса на конфликтност и агресивност.

Житейски приоритети на родителите и децата

Огромно значение за спецификата на семейните интеракции и възпитателния процес имат житейските приоритети на родителите и децата – типове (модели) на поведение, които в зависимост от условията и ситуацията могат да варират в различни граници.

Самооценките на родителите относно собствените житейски приоритети и представите им за житейските приоритети на децата са отразени в табл. 4.

Таблица 4. Житейски приоритети

Приоритети	Ориентации на респондентите/Избори, %					
	Самооценка на собствените приоритети			Представа за приоритетите на децата		
	Мъже	Жени	Всички	Мъже	Жени	Всички
Комфорт	57,3	65,1	61,8	50,0	47,0	48,5
Контрол	21,8	17,4	19,3	12,7	14,1	13,5
Сервилност	13,6	14,0	13,9	12,7	15,4	14,3
Значимост	7,3	3,5	5,0	24,6	23,5	23,9

Житейски приоритети на родителите и децата – характеристики и специфика

→ Водещият житейски приоритет на респондентите е „Комфорт“ (61,8%), т.е. те ценят простите житейски удоволствия и възприемат спокойствието като основна характеристика на семейния микроклимат. Същевременно този избор може да означава зависимост от другите в името на семейството, като се има предвид по-високата му значимост за жените, отколкото за мъжете (65,1% срещу 57,3%).

→ На второ място в самооценката е житейският приоритет „Контрол“ (19,3%), което означава, че за 1/5 от родителите (в процентно отношение изборът е повече маскулинен – 21,8% срещу 17,4%) е от значение стремежът към организираност на собственото поведение и контролиране на другите, което обаче може да доведе и до прекомерни изисквания и авторитаризъм към най-близките.

→ Житейските приоритети „Сервилност“ и „Значимост“ са с маловажни характеристики в ценностните ориентации на респондентите.

→ С най-висок процент на значимост в представите на родителите за житейските приоритети на децата им е отново приоритетът „Комфорт“ (48,5%), без да е налице съществена разлика в ориентацията на мъжете и жените.

– Прави впечатление извеждането на житейския приоритет „Значимост“ (който не е актуален в самооценката на родителите – едва 5%) като характеристика и оценка на поведението на децата (23,5%). Това може да означава, че респондентите оценяват стремежа на техните деца към инициативност и самостоятелност.

ИЗВОДИ И АНАЛИТИЧНИ ХИПОТЕЗИ

Проекти за развитие на децата от предучилищна възраст

Няма съществени разлики в изборите на респондентите, свързани с названията на значимите и маловажните качества на личността. Ориентациите в „Идеалния проект на личността“ се отличават с по-богата визия и целенасоченост, докато в „Реалния проект на личността“ те се „размиват“ и нямат подобна категоричност като процентно изражение.

Интересен факт е, че голяма част от родителите посочват в своите идеални ориентации волевите качества борбеност, настойчивост и упоритост в преследването на целите и самоувереност, потенциални предпоставки за конфликтност и агресивност.

Основания за тази констатация са и непредпочитаните от респондентите качества скромност, отзивчивост, толерантност, адаптивност, самоконтрол, съдържаност и търпение, грижа за другите, солидарност с целите на семейството, солидарност с целите на групата от връстници. И ако едни са с пониска вероятност за формиране в предучилищна възраст (толерантност, самоконтрол, съдържаност и търпение, скромност, грижа за другите), то останалите (отзивчивост, адаптивност, солидарност с целите на семейството, солидарност с целите на групата от връстници) могат да бъдат приоритет и съответно да се изграждат успешно в рамките на семейната констелация, защото всички посочени качества са синоними на неконфликтно и неагресивно поведение.

Ориентациите на родителите подценяват и инициативността, стремежа към изява и себедоказване, и потребността от оптимизъм, които са характерни специфики за предучилищното детство. Подобно отношение потиска детските амбиции и е потенциална предпоставка за противопоставяне на родителите, конфликти и агресия.

Възпитателните ориентации на родителите като хронология за личностно израстване и формиране на детето са значително по-ясно изразени като желаниа и амбиции за бъдещето, отколкото като модел на поведение в ежедневната възпитателна практика.

Респондентите характеризират семейството като потенциална среда за формиране на качества, определящи бъдещата жизнената позиция и нагласата към дейност, и като градивен фактор на изградени значими комуникативни и хуманистични личностни качества и категорично отхвърлят възможността целите на семейното възпитание да са обвързани с конфликтното и агресивното поведение на детето.

Същевременно повечето от тях ориентират своите идеални проекти към формирането на волевите качества борбеност, настойчивост и упоритост в преследването на целите и самоувереност, потенциални предпоставки за конфликтност и агресивност при неумение на детето да спазва групови норми на

поведение и да изразява по приемлив начин своите потребности, претенции и емоции, особено във взаимоотношенията с връстниците.

Посочените от родителите характеристики на детето от предучилищна възраст представят, от една страна, нормални специфики на развитието, но от друга, те проблематизират профила на социалното поведение на детето, защото са потенциални предпоставки за стремеж към нарушаване на нормите и противопоставяне на възрастни и връстници.

Тази своеобразна динамика има „почва“ за развитие точно защото родителите могат да подценят, да не обърнат внимание или да се стремят да тушират с наказателни мерки подобни прояви в поведението на своите деца.

Житейски приоритети и поведенчески особености на децата

Водещите житейски приоритети на родителите са „Комфорт“ (избягване на напрежение, позитивен емоционален микроклимат и сигурност в семейството) и „Контрол“ (стремеж към организираност на собственото поведение и контролиране на другите).

В негативен план, отрицателните характеристики на тези приоритети се изразяват в прекален либерализъм или перфекционизъм, свързан с прекомерни изисквания и авторитаризъм, т.е. с евентуално провокиране у детето на потиснатост, чувство за вина, неспособност и страх от провали.

Житейският приоритет „Сервилност“ няма значимост в изборите на респондентите, но подобен модел на родителско поведение също може да доведе до позитивни и негативни проекции върху детето. Грижата, хуманизмът и склонността към компромиси на родителя провокират у детето любезност, сърдечност, отзивчивост, съчувствие към другите и липса на агресия, а хипопротекцията и жертвоготовността обикновено водят до неприязън, потиснатост, негодувание и отмъстителност.

За родителите основни характеристики на детето от предучилищна възраст са откритостта, доверчивостта, естествеността, любознателността и инициативността.

Същевременно то може да бъде и капризно, раздразнително, да се стреми да се налага, да не иска да поема отговорности, да не умее да съобразява поведението си в зависимост от ситуацията.

От ориентацията на респондентите проличава, че жените са по-склонни да определят поведението на децата като капризно и налагащо се, т.е. те имат по-ясна визия за потенциалните предпоставки за конфликтност и агресивност на собствените деца.

Изборите на мъжете са свързани с апетентното (любознателност, симпатия и благоразположение към другите) и асертивното (естественост, откритост и доверчивост) поведение като синоними на адаптивност, социални умения и вариативност на поведението.

Налице са следните възможности за позитивни и негативни констатации към ориентациите на родителите като самооценка на собствените житейски приоритети и оценка на житейските приоритети на своите деца:

Стремежът на респондентите към осигуряване на комфорт, избягване на напрежение, позитивен емоционален микроклимат и сигурност в семейството провокира в детето емпатия, толерантност и отзивчивост към другите хора, потенциални предпоставки за превенция на конфликтността и агресията.

– По-голямата част от родителите се опитват да съчетават тези комфортни взаимоотношения с ръководство и контрол върху децата, давайки личен пример за организирано поведение, уважение към другите и съобразяване със социалните норми.

– Като проекция, посочените акценти в модела на родителско поведение водят до подражание и усвояване на водещия житейски приоритет „Комфорт“, а при ¼ от децата и до стремеж към проява на позитивните характеристики на приоритета „Значимост“ – мотивация към постижения, успехи и себедоказване;

Потенциалните негативни акценти в изборите на респондентите са свързани със склонността към прекален либерализъм и отстъпчивост, провокиращи у детето дискомфорт, изразяващ се или в тревожност и липса на сигурност, или в глезене и „емоционална тирания“ над родителя. Друг вероятен негативен акцент в модела на родителско поведение е авторитаризмът, раздражителността от несъвършенствата на детето и потискането на обичта в името на „идеалната цел на развитието“.

– В резултат детето губи доверие в собствените сили и възможности, не умеє да общува пълноценно и да решава проблеми, което води или до стремеж към манипулируемост, или до съпротива, конфликтност и агресивност.

– Посочените негативни проекции върху детето са налице и при отрицателните акценти в изведения като характеристика на поведението на детето житейски приоритет „Значимост“ – прекомерните очаквания и вменияването на нагласата „безгрешен победител“ провокират потиснатост, чувство за вина и неспособност, страх от провал, непослушание и агресивна опозиция.

Проектът на родителите за социалното поведение на детето от предучилищна възраст го представя като открито и доверчиво, проявяващо симпатия и благоразположение, стремящо се да помага на другите, естествено и емоционално в общуването, любознателно и инициативно, неконфликтно и неагресивно.

Респондентите посочват и негативни параметри на детското поведение – капризност, раздражителност, стремеж към налагане, нежелание за поемане на отговорност, неумение за вариативност на поведението в зависимост от ситуацията.

От една страна, тези характеристики са нормални специфики на развитието в предучилищна възраст, но от друга, те проблематизират сумарния профил за социалното поведение на детето, защото са потенциални предпоставки за стремеж към нарушаване нормите на поведение, противопоставяне на възрастни и връстници, конфликтност и агресивност.

Тази своеобразна динамика има почва за развитие точно защото родителите могат да подценят, да не обърнат внимание или да се стремят да тушират с наказателни мерки подобни прояви в поведението на своите деца.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Визията на съвременните родители за актуалните поведенчески и образователни проблеми в периода на детството създава реални предпоставки за оптимизация на взаимодействието „детска градина–семейство“ чрез реализацията на процеса „педагогическо образование на родителите“ в България.

В програмните системи за предучилищно образование е налице необходимостта от разработване на тематично съдържание, включващо изведените от семейството актуални проблеми като желание за по-голяма информираност.

Програмите за педагогическо образование на родителите трябва да бъдат изградени на принципа на „клиентелизма“. Изхожда се от разбирането, че личността се формира в конкретната обитавана среда, че семейството не е опонент, а част от обществената система на възпитание, заемаща най-значимо място в нея.

В технологичен план *практико-приложната актуалност на педагогическото образование на родителите е свързана с индивидуални и групови форми на сътрудничество*, насочено към предоставяне на информация чрез интерактивен тренинг.

Диагностиката на спецификите в проявите на агресия в предучилищна възраст и на възпитателните ориентации на съвременното българско семейство е предпоставка за оптимизация на процеса на семейно възпитание и образователно-възпитателния процес в детската градина чрез *разработване и апробация на образователни материали за деца, родители и педагогически специалисти.*

В контекста на възпитателния процес в двата основни фактора от социално-педагогическата система е налице необходимост от „*проиграване*“ на *позитивно-реактивни модели на поведение, определящи като приоритети позитивното социално-личностно развитие на децата с доминанти алтруизъм, емпатия, коопериране, сътрудничество и взаимопомощ.*

Образователното съдържание и технологията на обучение в теоретико-експерименталния модел за педагогическо образование на родители демонстрираха висока степен на практико-приложна реализация, бяха оценени изцяло

положително от потребителите и допринесоха за повишаване на житейско-педагогическата култура на съвременните родители.

Обвързването на взаимодействието „образователни институции – семейство“ с процесуалните, технологичните и съдържателните компоненти на педагогическото образование на родителите се изгражда върху принципа, че *родителите са най-влиятелните възпитатели на децата си*.

Това е изключително важно теоретично положение, свързано с изясняване на функциите, позициите и ролите на възпитателните субекти в социално-педагогическата система.

Водеща роля на детската градина в социално-педагогическата система

– Детската градина създава естествени и адекватни условия за живот, възпитание и образование на детето сред връстниците му, реализирани от професионално подготвени педагози.

– Детската градина осигурява ефективна адаптация на детето в средата.

Това означава, че тя е архитектурно, здравно-хигиенно, социално-битово и игрово-образователно пространство, което чрез разумна организация и атмосфера на доброжелателност, обич и щастие съдейства за пълноценен живот и дейности на детето.

– Детската градина е основният субект за реализация на образователните изисквания в предучилищна възраст.

Това означава, че тя осъществява планиран и целенасочен педагогически процес, чиято основна характеристика е педагогическото взаимодействие „възрастен–дете“.

– Детската градина координира влиянието на факторите от социално-педагогическата система.

Това означава, че тя е отворена система за възпитателни взаимодействия на деца, родители, учители, експерти, местни органи на властта, представители на масмедии, организации, фондации и фирми при водещ приоритет целите на съвременното предучилищно образование.

– Детската градина реализира целенасочен процес на педагогическо образование на родителите.

Това означава, че тя е инициативния субект във взаимодействието със семейството и осъществява педагогически целесъобразно и компетентно сътрудничество с родителите.

Детето в центъра на педагогическия процес

Развитието на детето от предучилищна възраст се осъществява под влиянието на различни и постоянни променящи се биологични и социални, вътрешни и външни фактори, сред които основна роля играят семейството, детската градина и индивидуалният стил на дейност и поведение.

– Детето от предучилищна възраст е субектът в екологичната система, който концентрира около себе си възпитателните усилия на родители, учители и представители на по-близката и широката социална среда.

– Детето от предучилищна възраст е неповторима индивидуалност и уникална личност.

Това означава, че неговите възможности и способности, стремежът към придобиване на първоначална личностна идентичност и себедоказване пред възрастни и връстници трябва да се провокират и стимулират.

– Детето от предучилищна възраст е активен и инициативен субект, изпитващ потребност от познание, самостоятелност, експериментиране и творчество.

Това означава, че то е в състояние да конструира представата си за света, т.е. не само пасивно да придобива знания, но и активно да изследва обкръжението си, опитвайки се да осмисли информацията в съответствие със своя субективен опит.

– Детето от предучилищна възраст подражава, идентифицира се и моделира взаимоотношенията си с възрастните и връстниците.

Това означава, че чрез процесите на подражание и идентификация то развива представата за себе си като органично, възрастово, полово, когнитивно, емоционално и социално-пространствено израстване, значимост, отговорност и ангажираност, а чрез стремежа си към изява и себедоказване в социалната среда то допринася за нейното усъвършенстване и развитие.

– Детето от предучилищна възраст има ценностни ориентации, житейски приоритети и представа за социално приемливо поведение.

Това означава, че то е способно да усвоява национални и общочовешки ценности, да овладява базисни морални и правни норми на обществото, умения и навици за просоциално поведение и за познание и изразяване на чувствата.

Отговорно участие на семейството

Семейството осъществява процеса на първична социализация в периода на детството; именно в него децата усвояват основни социални норми и ценности и формират своята житейска визия.

Актуалността в оптимизацията на взаимодействието „детска градина–семейство“ се реализира чрез възприемане на следните принципни постановки:

– Семейството заема най-значимо място в обществената система за възпитание.

Това означава, че процесът на семейно възпитание трябва да се подпомага, а не да се ръководи, защото в предучилищна възраст семейството е най-референтната за детето група, формираща базисното отношение към света и културата на поведение.

– Семейството може да се превърне в реална инициативна страна във взаимодействието с детската градина.

Това означава, че родителите са клиенти на детското заведение и сътрудничеството с тях за осигуряване на ефективен образователен процес и подходящи условия за живот и дейности на децата се реализира чрез формални и неформални стратегии и форми, съобразени с условията на региона, социалния статус на семействата и спецификата на образователния процес в конкретното детско заведение.

– Семействата могат да придобият познания и умения за ефективно възпитателно влияние върху децата чрез процеса на педагогическо образование на родителите.

Това означава, че родителите не са професионални педагози, но чрез адекватен процес на педагогическо образование те са потенциално способни да усвоят позитивни модели на родителско поведение, да осмислят и осъзнаят конкретните възпитателни ситуации и начините за разрешаване им и да изградят достойнство, комфорт и увереност в себе си като възпитатели.

Ключова роля на учителя

Учителят в съвременната детска градина е можещият, гравивен и инициативен субект, който чрез своите личностни и професионални компетенции е призван да реформира и реализира на качествено ново равнище българското предучилищно образование.

– Учителят владее и прилага в образователния процес съвременни и интерактивни технологии на обучение.

Това означава, че общообразователната, психолого-педагогическата, специалната подготовка, професионализмът на учителя и творческото му мислене са от съществено значение за реализацията на ефективен образователен процес.

– Учителят е основен еталон за социално научаване, общуване и образователна реализация.

Това означава, че той демонстрира пред децата значими ценностни ориентации, актуални модели на поведение и позитивно отношение към процеса на усвояване на познания.

– Учителят е социално отговорна и уважавана в обществото личност.

Това означава, че той персонализира чрез своето поведение и взаимоотношения с децата и възрастните представата на обществото за професионалната пригодност, призванието и значимостта на учителската професия.

– Учителят прилага ефективни стратегии и форми за педагогическо образование на родителите.

Това означава, че той приобщава родителите към образователно-възпитателния процес в детската градина и повишава тяхната педагогическа култура чрез целенасочено използване на възможностите, които предоставя възниква-

щата в процеса на комуникация между учители и родители атмосфера на взаимно доверие и уважение.

Интеракцията „образователни институции – семейство“ изисква равнопоставеност и сътрудничество, ориентирано към спецификата и възпитателните приоритети на всяка от страните. Степента на различие и противоречивост е адекватно условие за постигане на многообразие в единството на общественото и семейното възпитание и показател за позитивна динамика на взаимодействието между тях.

БИБЛИОГРАФИЯ

НОРМАТИВНИ ДОКУМЕНТИ

- Закон за предучилищното и училищното образование. Обн. ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., посл. изм. ДВ, бр. 24 от 22.03.2019 г., посл. доп. ДВ, бр. 42 от 28.05.2019 г. [Preschool and School Education Act. Promulgated, State Gazette No. 79/13.10.2015, Effective 1.08.2016] Retrieved January 12, 2020, from <https://www.mon.bg>
- Наредба № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното и училищното образование. Обн. ДВ, бр. 46 от 17.06.2016 г., в сила от 01.08.2016 г. [Ordinance № 5 for pre-school and school education. Promulgated, State Gazette No. 46/ 17.06.2016, Effective 1.08.2016], Retrieved January 10, 2020, from <https://www.mon.bg/bg/>
- Препоръка на Комитета на Министрите на страните – членки на Европейския съюз, относно политиката за стимулиране на позитивното семейно възпитание. Разяснителен доклад. (2006). [Recommendation of the Committee of Ministers of the Member States of the European Union on the Policy to Promote Positive Family Upbringing. Extraordinary report. (2006)] RU_Rec_Positive_parenting.
- Препоръка на Европейския парламент и на Съвета. (2006). [Recommendation of the European Union and of the Council. (2006)] RU_Rec_Positive_parenting. https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/broch_bg.pdf
- Препоръка на Европейския парламент и на Съвета за създаване на Европейска квалификационна рамка за обучение през целия живот. (2008). [Recommendation of the European Parliament and of the council on the Establishment of the European Qualifications Framework for Lifelong Learning. (2008)] RU_Rec_Positive_parenting. Retrieved January 10, 2020, from https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/journal_bg.pdf.

ИЗТОЧНИЦИ

- Ainsworth, M. D., Blehar, M., Waters, E., & Waal, S. (1979). *Patterns of attachment*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Bowlby, J. (2003). *Привязаност*. Moscow: Ozon ru. [Боулби, Дж. (2003). *Привязаност*. Москва: Ozon ru.]
- Dobson, J. (1994). *Smelostta da vaspitavash*. Sofia: Nov Chovek. [Добсън, Дж. (1994). *Смелостта да възпитаваш*. (Прев. Петя Зарева). София: Нов човек.]

- Drakers, R., & Zolts, V. (2011). *Manifest scastlivogo detstva: Osnovnie idei razumnogo vospitaniya*. Yekaterinburg, Rama Publishing [Дрейкърс, Р., & Золц, В. (2011). *Манифест счастливого детства: Основные идеи разумного воспитания*. Екатеринбург: Рама Паблишинг.]
- Ginot, H. (1988). *Decata i Nie*. Sofia: Nauka i Iskustvo. [Гинът, Х. (1988). *Децата и ние*. София: Наука и изкуство.]
- Gippenreiter, Yu. (2007). *Kak da obshtuvame s deteto*. Sofia: Colibri. [Гипенрейтер, Ю. (2007). *Как да общуваме с детето*. София: Colibri.]
- Nelson, J., Aruin, Ch., & Dafi, R. (2001). *Positivno vaspitanie za decata v preduchilichna varrast*. Sofia: IK Info Dar. [Нелсън, Дж., Бруин, Ч., & Дафи, Р. (2001). *Позитивно възпитание за децата в предучилищна възраст*. София: ИК Инфо Дар.]
- Torokhtiy, V. (2018). *Psihologiya socialnoj rabote s semje*. Moscow: Yurayt. [Торохтий, В. (2018). *Психология социалной работе с семьей*. Москва: Юрайт.]
- Schneider L. (2000). *Psihologiya semejnih otnoshenij*. Moscow: Eksmo-Press. [Шнейдер, Л. (2000). *Психология семейных отношений*. Москва: ЭКСМО-Пресс].

ЗА АВТОРА

Професор, доктор на науките Радослав Пенев е преподавател в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по науки за образованието и изкуствата, катедра „Предучилищна и медийна педагогика“. Неговите научни интереси са в областта на теорията и технологията на семейното възпитание, взаимодействието „образователни институции – семейство“, педагогическо образование на родителите, предучилищната педагогика, феноменът „агресия“ в детството. Автор е на седем монографии, десет студии и над сто и петдесет статии и доклади, публикувани в България и чужбина.

Контакт: Адрес: София 1574, бул. Шипченски проход 69А.

E-mail: rpenev@uni-sofia.bg

ABOUT THE AUTHOR

Professor, Dsc Radoslav Penev is a lecturer at Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Faculty of Educational Studies and the Arts, Department of Preschool and Media Pedagogy. His scientific interests are the theory and technology of family upbringing, the interaction “educational institutions – family”, pedagogical education of parents, preschool pedagogy, the phenomenon of “aggression” in childhood. He is the author of seven monographs, ten studies and over one hundred and fifty articles and reports published in Bulgaria and abroad.

Contact: Address: 1574 Sofia, 69A Shipchenski Prohod Blvd

E-mail: rpenev@uni-sofia.bg.